

DOI No: <http://dx.doi.org/10.14225/Joh215>

18 VE 19. YÜZYILLARDA ŞAM – MEDİNE HAC YOLU VE GÜVENLİĞİ: CERDE BAŞBUĞLUĞU

Faruk DOĞAN*

Özet

Hac ibadeti Müslümanların hem beden hem de mal ile yaptıkları önemli bir vecibedir. Günümüzde gelişen teknoloji ile birlikte ulaşım yollarında önemli bir ilerleme sağlanmış ve bu ibadetin yerine getirilmesi çok kolaylaşmıştır. Fakat geçmişte ulaşım yollarının ve teknolojisinin yetersizliği sebebiyle bu ibadet çok zor koşullarda ve oldukça uzun bir sürede gerçekleştirilirdi. Bu ibadetin zamanında ve güvenli bir şekilde yerine getirilmesi, bölgeyi elinde bulunduran devletlerin en önemli görevlerinden biri olmuştur. Hatta devletler bu görevi Müslümanlar üzerindeki otoritelerinin meşruluğunun sağlanmasının bir aracı olarak görmüşlerdir. Bu amaçla hacı adaylarının ve hac yollarının güvenliğinin sağlanması için Cerde ordusu denilen bir kuvvet oluşturulmuş ve komutanına da Cerde Başbuğu adı verilmiştir. Bu makalede arşiv verilerinden yararlanılarak 18 ve 19. Yüzyıllarda bu hizmetin ne şekilde yerine getirildiği üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Cerde, Cerde Başbuğu, Hac, Surre, Trablusşam.*

Safety of Pilgrimage Road From Damascus To Medina During Eighteenth and Nineteenth Centuries: Cerde Commander

Abstract

Pilgrimage to Mecca is an important bodily and material prayer for Muslims. Today developing technology makes it far too easy to perform this prayer with modern transportation facilities. Though in the past centuries this prayer was too difficult to perform because of inefficient technology and transportation facilities. Letting people to perform this prayer on time and under secure conditions has been one of the most important duties of the states who control the region. Even those countries saw this duty as a tool of legitimacy for their hegemony over the region. An army called *Cerde* had been gathered and was led by *Cerde Başbuğu* (Commander) for the protection of

pilgrims and pilgrimage roads. This paper, mainly focusing on archival sources, inquires how this service was accomplished during eighteenth and nineteenth centuries.

Keywords: *Cerde, Cerde Commander, Hajj, Surre, Tripoli.*

Giriş

Hac, Müslümanlar için dini bir görev olup, aynı zamanda İslâm coğrafyasında ciddi nüfus hareketliliği meydana getiren önemli bir ibadettir. Müslümanların hem beden hem de mal ile yaptıkları bu ibadet, günümüzde teknolojinin sağladığı imkânlar sayesinde geçmişe göre daha sorunsuz ifa edilebilmektedir. Geçmişte ise ulaşım yollarının ve teknolojisinin yetersizliği sebebiyle daha zorlu şartlarda yerine getirilebilen bu vecibe, idareciler açısından ise temelde bir meşruiyet konusudur. Bu açıdan İslam devletleri otoritelerini meşrulaştırmak için bu ibadetin sağlıklı bir şekilde yerine getirilmesini namus ve şeref meselesi olarak telakki etmişlerdir¹. Bu itibarla daha İslâm'ın ilk devirlerinden itibaren “Emirü'l-Hacc” adlı bir görev tesis edildiğini biliyoruz². Burada arzuya şayan olan uzak memleketlerden gelecek hacı adaylarının zaten meşakkatli olan bu yolculuğu güven içinde tamamlamaları ve yine güvenli bir şekilde geriye dönmelerinin sağlanmasıdır. Bu çalışmada, arşiv belgelerinden hareketle 18 ve 19. Yüzyıllarda Şam – Medine arasındaki hac yolu ve güvenliğinin organizasyonu ile zaman içerisindeki değişimleri ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Yavuz Sultan Selim döneminde Mısır ve Hicaz'ın Osmanlı topraklarına katılması ile hac ibadetinin yerine getirilmesi sorumluluğu Osmanlı sultanlarına geçti. Bu tarihten itibaren Osmanlı Devleti de yukarıda belirtildiği gibi meseleye, otoritesinin meşruluğunun bir aracı olarak bakmış ve bu hizmetle ilgili olarak Emir'ül - hacc adıyla görevliler tayin etmiştir. Bunlardan en önemli ikisi Şam ve Mısır (Kahire) Emir-i haclığı'dır. Şam Emir-i hacı Anadolu, İran ve Orta Asya hacılarıyla Halep ve Bağdat gibi diğer bazı Arap vilâyetlerinden gelen hacıların sevk ve idaresini gerçekleştirirdi. Mısır Emîr-i Haccı ise Kuzey

*Yrd.Doç.Dr.Faruk Doğan, Kırklareli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, faruk.dogan@hotmail.com.

¹ Albert Hourani, Arap Halkları Tarihi, İletişim Yayınları, İstanbul 1997, s. 271; Suraiya Faroqhi, Hacılar ve Sultanlar, Tarih Vakfı Yurt yayınları, İstanbul 1995, s. 6-9.

² Münir Atalar, “Emir-i Hac”, Diyanet İslam Ansiklopedisi [DİA], C.11, İstanbul, 1995, s.131-133; M.Z. Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, [OTDTS], C.I, s. 527.; Münir Atalar, Osmanlı Devleti'nde Surre-i Hümayun ve Surre Alayları, DİB., Yayınları, Ankara 1999, s. 190-192.

Afrika ve Mısır çevresinden Kahire de toplanan hacıların Haremeyne gidiş dönüşlerinden sorumluydu.

Hac kervanının korunması, hac yolu çevresindeki Arap kabilelerinin itaat altına alınması ve onlara yapılacak aynı ve nakdî yardımların (surre) idaresi, kervan giderleri için ayrılan vergilerin toplanması, hacı adaylarının ihtiyaçlarının giderilmesi ve hacıların toplanma merkezi olması gibi durumlar açısından Şam'ın Kanuni Sultan Süleyman döneminde önemi artmıştı³. 18. yüzyıla kadar Şam valileri bu hizmetleri bizzat yerine getirmemişler; fakat bu yüzyıldan itibaren bölgede zayıflayan devlet otoritesini tekrar sağlamlaştırmak ve hac işlerine daha fazla dikkat etmek için hac yolunun güvenliği, sürekli olarak Şam valilerinin sorumluluğuna bırakılmıştır⁴.

1- Şam – Medine Hac Yolu ve Cerde

Anadolu ve Kafkaslardan gelen hacı kabilelerinin toplanma yeri Şam'ın güneyinde 30 saat mesafede bulunan Müzeyrib Ovasıydı. Hacı adayları yolculuk için gerekli olan gıda, ulaşım konaklama gibi her türlü ihtiyaçlarını genellikle zilkade ayının başlarında dört ila on günlük bir süre kaldıkları bu ovada temin ederlerdi⁵. Kervanı ve onu koruyacak askeri birliği sevk ve idare edecek olan görevli de kabileye burada katılırdı. Müzeyrib'den sonra sırasıyla; Sahra-ı Mina, Mafarrak, Ayn-ı Zerka, Balat, Belka, Nüşür, Azir, Katran Kalesi, Tabut Korusu, Aran, Aneze, Maan Kalesi, Akabebaşı, Cuğeyman, Eşmeler (Kala-i Zatülhicce), Kazık Tutmaz, Asi Hurma, Meğayir, Haydar Kalesi, Bürke-i Muazzama, Şakku'l - Acuz, Medayin-i Salih, Ūlâ, Bir-i Ğanem, Mataran, Bir-i Zümürüd, Şia'bü'l - Ahmer, Şia'bü'n-Niam, Hediye Eşmesi, Fahleteyn (Selam Kayası) ve Vadiü'l - Kurra menzillerinden geçilerek

³ Richard Von Leeuwen, Bir Osmanlı Şehri Şam, Küre Yayınları, İstanbul 2012, s. 114-117.

⁴ Abdul-Karım Rafeq, "Farklı Bir Güç Dengesi: 18 ve 19. Yüzyılda Avrupa ve Ortadoğu ", *Ortadoğu Tarihi*, Haz. Youssef M.Choueiri, İnkılâp Yayınları, İstanbul 2011, s. 277; Orhan Kılıç, On sekizinci Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti'nin İdari Taksimatı: Eyalet ve Sancak Tevcihatı, Elazığ 1997, s. 141.

⁵ AYTEKİN YILMAZ, Osmanlı Dönemi Edirne – Mekke Hac Yolu (1600 – 1800), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2001; Abdüllatif Armağan, Osmanlılar Zamanında Hac Yolu ve Menziller, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1990, s. 57-59; Başbakanlık Osmanlı Arşivi [BOA], İrade Dâhiliye, [İ.DH.], nr. 23027; Ayrıca yol üzerindeki menzillerde satılan eşyaların bir listesi için bkz. Karl K.Barbir, Ottoman Rule in Damascus (1708-1758), Princeton University Press (1980), s. 165.

Medine'ye varılırdı⁶. Hac yolu güzergâhının Mafarrak menzilinden sonraki bölümü çöldü.

Şam hac emiri, İstanbul'dan gelen surre emini başkanlığındaki hac kafilesini Hama'da karşılar, Şam'da diğer hacı kabileleriyle birleştirirdi. Şam yoluyla gelen hacıların Medine yakınlarındaki Medâin-i Salih veya Ûlâ'ya ulaşmalarından sonra güvenlik sorumluluğunu Hicaz yetkililerine devrederdi. Hacıların geri dönüşü sırasında *cerde* başbuğu tarafından karşılanması 16. yüzyılda Tebük Kalesi'nde olurdu. Fakat kıtlık veya olumsuz hava koşulları ortaya çıktığında karşılama daha güneyde Ûlâ'da gerçekleştirilirdi⁷. 18. yüzyılda hacılar önce Bir'i-Ğanem'de, sonraları ise daha güvenli olması sebebiyle Hediye Eşmesi'nde karşılanmaya başlanmıştır⁸. Şam hac emirinin yol güvenliğiyle ilgili sorumluluğu gidişte Hama'da başlar Medine yakınlarında sona ererdi. Dönüşte ise tam tersine Medine yakınlarında başlayıp Hama'ya dönüşmesiyle tamamlanırdı. Hacılar Şam'a ulaşmadan evvel bölgenin idarecilerine cerdenin vaktinde hazırlanması için emirler yollanırdı⁹.

Şam – Medine hac yolu üzerinde ana geçim kaynağı deve yetiştiriciliği olan *urban*¹⁰ adı verilen bedevi Arap kabileleri yaşıyordu. Bunlar her yıl devletten aldıkları ödeneklerin kesilmesi veya sahip oldukları yaşam biçimi nedeniyle sık sık hac kervanlarına saldırırlardı¹¹. 18. yüzyıl başlarında Arabistan Yarımadası'ndan Anaza (Aneze)¹² kabilesi kuzeye Suriye'ye göç ederek yüzyılın ortalarında Suriye ve Irak arasındaki ticaret yollarına hâkim olmuştu. Böylece mevsimlik göç yolları üzerinde bulunan daha küçük kabilelere baskı yaparak hac yolunu tehdit etmeye ve hac kabilelerine saldırılarını artırmaya başlamışlardı¹³. Nitekim 1517'den 1700 yılına kadar toplam 6 saldırı olmuşken, on sekizinci yüzyılın ilk yarısında bu sayı on sekize ulaşmıştır¹⁴.

⁶ Osmanlı Belgelerinde Surre Alayları, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yayınları, Ankara 2010, s. 4; Atalar, (1999), s. 85.; BOA, Kamil Kepeci (K.K.) nr, 755.

⁷ BOA, Mühimme Defteri [MD] nr. 2112, Hüküm nr. 348, 349, 361.

⁸ Barbir, (1980), s. 174.

⁹ BOA, MD, nr. 213, hk. nr, 12, 25, 26, Bkz. Fatih Akarsu, 213 Numaralı Mühimme Defterinin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2006.

¹⁰ Hac yolu ve çevresindeki Arap kabilelerinin genel adı.

¹¹ Hourani, (1997), s. 271; Atalar, (1999), s. 136-145.

¹² Abdülkadir Özyayın, “Aneze”, DİA, C. 3, İstanbul, 1991, s. 195-196.

¹³ Abdul-Karım Rafeq (2011), s. 281.

¹⁴ Barbir, (1980), s. 174-175.

Cerde Başbuğluğu

Osmanlı Devleti bu saldırıları önlemek için farklı çözüm yolları denemiştir. Bu amaçla gerektiğinde savaşmış, çoğu zaman rüşvet olarak algılanabilecek nakdi yardımlar yapmıştır. Kabileler birbirine karşı, hatta aynı kabile içindeki bir sülale diğerine karşı kullanılmış, zaman zaman bedevi şeflerine çeşitli unvanlarla idari görevler verilerek otorite altına alınmaya çalışılmıřtır¹⁵.

2- Cerde Başbuğluğu ve Cerde Birliği

Artan saldırıları önlemek için devlet yukarıda belirtilen tedbirlere ilave olarak hacıları kabileler halinde göndermiş, hac yolu üzerinde kaleler inşa etmiş, yol çevresine Arap olmayan kabileler yerleştirmeye çalışmış ve hacıların korunması için özel bir askeri birlik teşkil etmiştir.¹⁶ *Cerde Birliği* adı verilen bu kuvvet hafif süvarilerden oluşuyor ve birliğin komutanına *Cerde Başbuğu* adı veriliyordu. Bu görev için 16.yüzyılda belirli bir tabir kullanılmamasına rađmen¹⁷ 17. yüzyıldan itibaren *cerde*, *çerde*, *cürde* veya *cirde*¹⁸ adıyla anıldığı görölmektedir.

Cerde hizmetine ayrılan gelir kaynaklarının tahsil edilmesine nezaret etmek amacıyla merkezden “cerde mübaşiri” adıyla bir memur tayin edilirdi¹⁹. Bu görevlinin maaşı da Trablusşam eyalet gelirlerinden karşılanırdı. Bazı durumlarda bu görev müstakil bir memura verilmez surre emini her iki görevi birlikte yürütürdü²⁰.

Cerde hizmeti ilk dönemlerde Filistin bölgesinde Kudüs, Nablus ve Safed beyleri tarafından yerine getirilmiştir. 17. yüzyılın sonlarından itibaren Trablusşam beylerbeyileri ile Sayda valileri cerde başbuğu olarak bu görevi üstlenmiřtir²¹. Nitekim Trablusşam valisine gönderilen 1159 (1746) tarihli bir

¹⁵ Abdul-Karım Rafeq, (2011), s. 281.

¹⁶ Barbir, (1980), s. 167; Bedevi Araplarla Tanzimat döneminde yapılan mücadele için bkz. Moshe Ma'oz, Ottoman Reform In Syria And Palestine (1840-1861), Oxford, 1968, s.134-144.

¹⁷ Bu dönemde yerel hanedan şeflerinin idaresinde oluşturulan kuvvete mulaqa denirdi. Bkz. Barbir, (1980), s. 170.

¹⁸ şeyh Ahmet el Bediri el Hallak, Berber Bediri'nin Günlüğu (1741-1762), Akçağ Yayınları, Ankara 1995, s.7-8.; Pakalın, OTDTS, C.I, s. 310; Atalar (1999), s. 196.

¹⁹ BOA, HAT, nr, 11627.

²⁰ BOA, HAT, nr, 11629.

²¹ El Bediri, (1995), s. 7-8.; Barbir, (1980), s. 171.

fermanda, hacıların karşılanması ve güvenliklerinin sağlanması görevinin öteden beri Trablusşam valilerine havale edildiği belirtilmektedir²².

İlke olarak bu hizmet, Trablusşam veya Sayda valilerinin sorumluluğunda olmasına rağmen, çeşitli durumlarda başka kişilere de verildiği görülmektedir. Valilerin seferde olması veya bazı üst düzey memurların devlete olan borçlarının ödenmesini sağlamak için bu uygulamaya başvurulmuştur. Mesela, 1660 tarihinde Nablus sancağı, Emir-i haclık hizmetini yürütmek ve senelik 90.000 kuruş olan hac masrafını ödemek şartıyla Gazze sancağı mutasarrıfı Hüseyin Paşa'ya verilmişti²³. Yine 1153/1740 tarihinde Halep mutasarrıfı Esad Paşa,²⁴1252/1836-37 senesinde Halep Beylerbeyi Süleyman Paşa, 1253/ 1837-38'de Hama mutasarrıfı Esad Paşa, 1254/1838-39 senesinde de eski Halep Valisi Yakup Paşa bu görevi yürütmüştü²⁵.

Emir-i haclık ile cerde ordusuna komutanlık eden cerde başbuğluğu ayrı görevlilerin sorumluluğundaydı. Birinci görevi Şam valileri ikincisini ise Trablusşam beylerbeyleri yürütürdü²⁶. Şam valisi için cerde valisi, Trablusşam beylerbeyi için de cerde başbuğu tabirleri kullanılırdı. Cerdenin koruma hizmeti kısmını bizzat hacı kafilesi ile yolculuk eden cerde başbuğları yerine getirirdi²⁷.

Cerde askerinin kesin sayısı konusunda net bir rakam söylemek mümkün değilse de bu sayının hac kafilesinin durumuna göre değişiklik gösterdiği anlaşılıyor. Nitekim Trablusşam Beylerbeyi ve Cerde Başbuğu olan Yusuf Paşa'ya yazılan bir hüküm kaydına göre, 1776 senesi hac mevsiminde Müzeyrib Ovası'nda toplanması gereken cerde askerinin sayısı 3.500 kişiydi²⁸. Cerde kuvvetine, ihtiyaç duyulduğunda Şam urban şeyhinden,²⁹Filistin bölgesindeki tımar sahiplerinden de asker temin edilirdi. 1780 tarihli bir hatt-ı hümayun kaydından anlaşıldığına göre cerde olarak tertip edilen askerinin sayısı 1500 idi³⁰.

²² "...hacıların istikbâlleri hususu öteden beri Devlet-i Aliyenin âzâm-ı umurundan olup bu öteden beri Trablusşam valileri olanların uhde-i ehimmamlarına ihale..." BOA, Cevdet Askeriye [C.AS.], nr. 13734. Ayrıca bkz. BOA, MD, nr. 147, s. 287; nr. 152, s. 210.

²³ Enver Çakar, " XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Şam Eyaleti ", *Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Dergisi*, C. 1, S. 2, s. 51.

²⁴ Yahya Koç, 149 Numaralı Mühimme Defteri (1155-1156/1742-1743), İ.Ü.Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2011, s. 200.

²⁵ BOA, C.AS.,nr. 13734.

²⁶ BOA, C.AS.,nr. 11697.

²⁷ BOA, Hatt-ı Hümayun [HAT], nr. 4260.

²⁸ BOA, C.AS, nr, 13126.

²⁹ BOA, Cevdet Dâhiliye,[C.DH], nr. 7306.

³⁰ BOA, HAT, nr, 17.

Cerde Başbuğluğu

Bu sayı diğer bazı katılımlarla on bin kişiyi geerdi³¹. Münir Atalar'ın verdiği rakamlara göre bu sayı 12-15 bin arasındadır³². Bahsi geçen rakamların birbirinden çok farklı olması, Arap kabilelerinin gönderdiği asker miktarının tam olarak bilinemesinden ve dolayısıyla da rakamların tahmine dayalı oluşundan ileri gelmektedir. Ayrıca şam – Medine hac yolunun öneminin azalmasına paralel olarak bu sayıda da azalmalar olduğu açıktır.

Cerde başbuğunun kapı halkı ve karakolcuyn olarak tabir edilen askeri sınıf cerde kuvvetine dhil deđildir³³. Konuyla ilgili belgelerden anlaşıldığı kadarıyla cerde birliğinin sabit miktarı 1.500 askerden ibaretti. Bunlar Gazze, Remle, Aclun, Sayda ve Trablusşam'dan gönderilen askerlerden oluşmaktaydı. Bunun 200' Gazze ve Remle'den, 300' Aclun'dan, 500' Sayda'dan ve 500 adedi de Trablusşam askerlerinden temin edilmekteydi³⁴. Bu kuvvet için Trablusşam eyaleti mukataası malından 33.000 kuruşluk bir btce ayrılmıřtı³⁵. Bunun 25.000 kuruşu askerin ihtiyaı için, geriye kalan 8.000 kuruşu ise yolculuk sırasında kullanılacak top masrafları karřılıđıydı³⁶. Gerektiğinde Tophane-i Amire'den de ilave erzak yardımı yapılırdı³⁷. Ayrıca şam valileri de kendi ihtiyaı için srat topu tahsisatı alırlardı³⁸.

Cerde hizmeti için tertip edilen birlik Müzeyrib Ovası'nda toplandığında 16 askerden oluşan bayrak hesabı üzerine bir sayıma tabi tutulur ve hazırlanan defterinin bir sureti merkeze gönderilirdi. Her bayrağın dört zabiti ve sekizer devesi bulunur, askere belirli bir nakit tahsisat ayrılırdı³⁹. Mesela, 1195 / 1780-81 senesinde 1500 cerde askeri için 5 kuruş bahşiş, 2,5 kuruş aylık olmak üzere toplam 30.000 kuruşluk ödemede bulunulmuştu. Aynı sene söz konusu askere deve, arpa, keçe, kendir, çadır, peksimet, zeytinyağı vs. ihtiyaçları için de toplam 179.720 kuruş ödeme yapılırdı⁴⁰.

³¹ BOA, Bb-ı Defteri Baş Muhasebe [D.B.ř.M.], nr. 8241.

³² Atalar, (1999), s. 136.

³³ BOA, CAS, nr.13126. (13 Nisan 1776).

³⁴ BOA, C.AS, nr.13126; Bu rakamlar sz konusu yerlerin mukataalarının şartları arasındaydı. Bkz. BOA, Cevdet Zabtiye [C.ZB], nr. 155, (17 Ekim 1746).

³⁵ BOA, C.DH, nr. 12634, (26 Mart 1838); BOA, C.AS.,nr. 5339, (1 Temmuz 1796).

³⁶ BOA, C.AS, nr. 7589, (1796); BOA, C.AS, nr. 6230, (1791); BOA, C.AS, nr. 10807, (1739); BOA, C.DH, nr. 7306, (1839)

³⁷ BOA, Bb-ı Defteri Başmuhasebe Cebehane-i mire Defterleri [D.B.ř.M. CBH], nr, 18433, (1757-8).

³⁸ BOA, C.AS, nr. 6654, (24 Eylül 1817).

³⁹ BOA, C.DH, nr. 6510, (7 Aralık 1749).

⁴⁰ BOA, HAT, nr, 17.

Hac kafilesine çöl bedevilerinin saldırmalarını önlemek için askerî birliğin hareket kabiliyetinin yüksek olması beklendiğinden cerde askeri çöl koşullarında rahat ve hızlı hareket edebilecek her an savaşa hazır atlı askerlerden seçilirdi⁴¹. Bu itibarla aydınlatma hizmetini yürüten meşaleci veya su ihtiyacını karşılama hizmetini gören sakâyân gibi yardımcı kuvvetlerden asker gönderilmesi yasaktı. Gönderilen birliklerin başına her sancaktan ayrı ayrı olmak üzere kethüda seviyesinde başbuğ tayin edilirdi. Daha düşük düzeyde memurların bu göreve atanması cerde askerinin disiplinsizliğine yol açtığından bu rütbeden daha düşük birinin gönderilmesi yasaklanmıştı. Ayrıca Gazze, Kudüs ve Nablus sancakları gönderdikleri askerler ile hacılara yetecek kadar zahireyi de yanlarında getirmekle yükümlü tutulmuşlardı⁴².

3- Cerdenin Masrafları

Hac kervanının ve Cerde Birliği'nin en önemli masrafını ulaşım, gıda ve surre ödemeleri oluşturmaktaydı⁴³. Arşiv verilerinden hareketle 18. yüzyıldan itibaren bu masrafların artış eğiliminde olduğunu fakat süreklilik göstermediğini söyleyebiliriz. Bunun sebebi hacı adaylarının sayısının seneler itibarıyla değişiklik göstermesi olmalıdır. Aşağıdaki tabloda da görüleceği gibi 18. yüzyıl ortalarında yarım milyon kuruştan az olan cerde masrafları, 19.yüzyılın ilk yarısında bir milyonu aşmış, yüzyılın üçüncü çeyreğinde ise büyük bir artış göstererek iki buçuk milyon kuruşa ulaşmıştır.

Tablo I: Çeşitli Yıllar İtibarıyla Şam – Medine Hac Yolu Masrafları

Yıl	Kuruş	Kaynak
1742/43	375.000	Şeyh Ahmet el Bediri, (1995), s. 7-8.
1796/97	311.316	BOA, D.B.Ş.M, nr, 5005.
1806/7	785.000	BOA, C.AS, nr. 35868.
1813/14	885.000	BOA, DBŞM. nr. 8241.
1814/15	2.204.362,5	BOA, DBŞM. nr. 8241.

⁴¹ BOA, C.AS, nr. 5973.

⁴² "... ve ber vechi muharrer Trablusşam valileri tarafından teçhizi mu'tad olan 1.500 nefer kapuları halkı ve sâir adamları cenk ü peygâre sâhib-i iktidar dilâverlerden olmak üzre tertib... cümlesi erbâb ve zehâirinin kendülere kifâyetten ziyâde ve hüccâc-ı müslimîne imrâr ve îânet olacak mertebe mükemmel ve müstevfî zahire ile..." BOA, C.AS, nr. 5973; BOA, C.DH, nr. 10663; BOA, Cevdet Maliye, [C.ML], nr, 31531.

⁴³ Sayda eyaletinin 1237 senesi cerde masraflarının bir listesi için bkz. BOA, C.ML, nr. 31531.

Cerde Başbuğluğu

1841/42	1.164.427.5	BOA, İ.DH, nr. 2796.
1855/56	2.500.000	BOA, İ.MVL, nr. 17101; İ.DH, nr, 23027.
1878/1879	1.521.208	BOA, İ.DH, nr, 787 / 63945.

Şam – Medine hac yolunun büyük bölümünün çölden ibaret olması nedeniyle en önemli ulaşım vasıtası deve idi. Özellikle Mafarrak menziline sonraki bölüm çöl olduğundan Şam – Medine arasındaki yolculukta iki deve kullanılırdı. Bu itibarla Müzeyrib’de kiralanan develer Ūlâ menziline kadar kullanılır ve burada yenileri ile değiştirilirdi. Develerin neredeyse tamamı çevredeki Arap kabilelerinden karşılanırdı. Bu iş için kiralama ve ödünç alma yöntemleri uygulanırdı⁴⁴. Ödünç alınan deve sayıları kabilelerin zenginliğine göre önceden belirlenmişti. Ücretler yük ve deve üzerinden ayrı ayrı belirlenirdi. Mesela 1150/1737-8 senesinde 835 deve 40 kuruştan, yükü ise ortalama 9 kuruştan ücretlendirilmiřti⁴⁵.

1201 / 1786-87 yılına ait başka bir kayıta Trablusşam Beylerbeyi Süleyman Paşa halefi İbrahim Paşa’ya bıraktığı cerde malları içerisindeki develer 70 - 110 kuruş, katırlar ise 70 – 100 kuruş arasında fiyatlandırılmıřtı⁴⁶. 1230 / 1814-15 senesinde yapılan hac yolculuğunda ise 9.407 deve kullanılmış ve toplam 1.584.596 kuruş ödeme yapılmıřtı⁴⁷.

Bunun yanında surre hazinesinin Şam’dan Mekke’ye taşınmasında kullanılan develer için de 2.000 kuruş tahsis edilir ve bunun 1.100 kuruşu Şam hazinesinden, geriye kalan 900 kuruşu ise *hac kilerinden*⁴⁸ ödenirdi⁴⁹. Cerde askerlerinin her ikisine bir deve tahsis edilirdi⁵⁰.

Hac yolunda özellikle Ma’an Kalesi’nden sonraki kısmında su en önemli sorundu. Bu nedenle hacıların ihtiyacı olan su çevredeki kabilelerden ücret karşılığı sağlanırdı. Nitekim 1845 tarihinde bu iş için 30.000 kuruşluk bir

⁴⁴ BOA, D.B.Ş.M, nr, 8241.

⁴⁵ BOA, D.B.Ş.M.d.,nr. 2144, s. 1.

⁴⁶ BOA, C.DH, nr. 6854.

⁴⁷ BOA, D.B.Ş.M.d.,nr. 8241, s. 6-7.

⁴⁸ Kılâr-ı Has-ı Hacc-ı Şerif; Hac kervanına eşlik eden asker ve memurların, su ve yiyecek ihtiyacını gidermek için kurulmuş olan dairenin adı. Bkz. Faroği, (1995), s. 45; Hac kileri emini Mehmet Efendi’nin muhasebesi için bakınız. BOA, İrade Şûrayı Devlet, [İ.SD], nr, 16/703.

⁴⁹ BOA, C.ML, nr. 69/3162.

⁵⁰ BOA, C.DH, nr. 6510.

ödeme yapılmıştı⁵¹. Yolculuk sırasında hacıların ve cerde ordusunun su ihtiyacını gidermekle görevli sakabaşılara da hac kilerinden 20 katır tahsis edilir ve yolculuk dönüşü bunların iade edilmesi istenirdi⁵².

Hac kervanı Şam'dan yola çıkmazdan evvel yol üzerindeki kale⁵³ ve menzillerin ihtiyaçları tespit edilerek hac kilerinden gerekli eşyalar gönderilir, hacıların hizmetini görececek duruma getirilirdi⁵⁴. 1742 tarihinde Şam – Medine hac yolu üzerindeki kalelere arpa ve ma'buk⁵⁵ taşıyan develerin miktar ve kiralama fiyatları ile 1776 tarihinde hac kilerinde bulunan eşyalar aşağıdaki gibiydi.

Tablo II: 1742 senesinde Müzeyrib'den Hac Yolundaki Kalelere Gönderilen Deve Yükleri ve Fiyatları⁵⁶

Kale Adı	Deve (Yük/adet)	Fiyat (kuruş)	Toplam (Kuruş)
Müzeyrib – Hediye	300	17	5100
Müzeyrib – Ebyar-ül Ganem	200	15	3000
Müzeyrib – Katrane	100	2,5	283
Müzeyrib – Medine	200	23	4600
Müzeyrib – Ma'an	28	5	140
Müzeyrib – Cuğeyman	14	6	84
Müzeyrib – Tebük	32	9	288
Müzeyrib – Ahzar	23	10	230
Müzeyrib– Kala-i Muazzama	43	11	473
Müzeyrib – Kala-i Ula	160	14	2.240
Müzeyrib – Zerka	100	2	200
Ma'an – Kala-i Muazzama	61	7	427
Toplam	4.429	10,1(ortalama)	17.065

⁵¹ BOA, İrade Meclis-i Vala [İ.MVL], nr, 157 / 4497.

⁵² BOA, C.SM, nr, 12/649.

⁵³ Bu kale ve menzillerin büyük kısmı Memlûklular döneminde inşa edilmişti. Bkz. Atalar,(1999)., s. 131.

⁵⁴ BOA, Topkapı Sarayı Arşivi Defterleri [D], nr, 323.

⁵⁵ Böreklik bir un çeşidi.

⁵⁶ BOA, D, nr, 323.

Tablo III: 1772 Tarihinde Hac Kilerinde Mevcut Bulunan Eşyalar ⁵⁷

Eşya	Miktar
Revgan-ı Sade (Sadeyağ)	50 (kantar)
Barut-ı Siyah	15 ((kantar)
Ma'buk (Böreklik un)	850 (yük)
Çuval	322
*Gırar-ı Peksimet	2.000 (çift)
Peksimet	1.000 (kantar)
Deve Havutluk Estari (deve semeri örtüsü)	12.000
Deve Mehar (Burunluk, yular)	304
Katır	80
Meşin cildi?	320
Mutaf İpliği (Keçi kılından yapılmış iplik)	1,5 (kantar)
Dakik-i Hınta-i Has	500 (yük)
Bulgur	80 (mekkuk*)
Meşin Tulum	180
Tulum	400

Şam-Medine hac yolu üzerinde bulunan bedevi Arap kabilelerine yapılan surre ödemeleri de önemliydi. Söz konusu ödemelerle ilgili olarak devlet kabileler üzerinde nüfuzu olan birini Şam Urban Şeyhi (Şam Şeyhi) unvanıyla temsilci olarak atardı. Urban şeyhinin başlıca görevleri hac yolları üzerindeki yerleşim alanlarının korunmasını sağlamak, cerde kuvvetine asker temin etmek,

⁵⁷ BOA, D., nr. 3073.

*260 – 800 litre arasında değişen hacim ölçüsü birimi. Bkz. Ünal Taşkın, “ Osmanlı Devrinde Ortadoğu’da Kullanılan Ağrlık ve Hacim Ölçüsü Birimleri”, *Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Dergisi*, C. V, S. 2, Elazığ 2008, s. 72.

cerde komutanlarına ve hacılara deve tedarik etmek ve Şam valisinin emirlerini yerine getirmektir.⁵⁸

Hac yolunun güvenliği için bedevilere ödenecek surrenin görüşmeleri, hac mevsiminin bitişinden hemen sonra Şam'da yapılırdı. Görüşmeleri Osmanlı yönetimi adına gelecek yılın emir-i haclığına tayin edilen görevli yapardı. Bu müzakereler sonucunda kervanın güvenliğini garanti altına almak için bedevilerden rehine alınır, bazen de bedevilerin kervana belli bir noktaya kadar eşlik etmeleri istenirdi.

Şam şeyhi ile yapılan pazarlıkta en önemli konu, hacılar ve cerde ordusu için gerekli olan develerin ve ihtiyaçlarının tedarik edilmesi ile açıktan yapılacak ayni ve nakdi ödemelerdi. Mesela 1677 senesinde urbana verilen nakit 26.066,5 kuruş, 1741-2 senesinde 102.434 kuruşa yükselmişti⁵⁹. Ertesi yıl Aneze, Beni Sahr, Şam Şeyhi, Şeyh Mansur ve Arabülharb kabilelerine 79.305 kuruş surre ödemesinde bulunulmuştu ki bu toplam harcamaların % 27 sine tekabül etmişti⁶⁰. Yine 1780'de kabilelere 115.331 kuruş, kalelerde görevli urbana ise 3.266 kuruş ödenmişti⁶¹. 1796 senesinde aynı yerlere yapılan ödeme miktarı 118.596 kuruştur⁶². Yine 1879 tarihinde urbana verilen surre bedeli 564.000 kuruş olup toplam hac masraflarının % 33'nü oluşturmuştu⁶³.

Nakit ödemelerin yanında urbana ayrıca ayni yardımda da bulunulurdu. Bu yardımlar içerisinde en önemlileri gıda maddeleri ile giyim eşyalarıydı. Şam emirhaccı söz konusu maddeleri Şam ve çevresinden tedarik ederdi. 1814 tarihinde ayni yardımların nakit karşılığı 108.084,5 kuruştur⁶⁴. 1292 /1875 senesinde ise 66.553 kuruş tutarında ayni yardım yapılmıştı⁶⁵.

Bunlara ilave olarak vurgulanması gereken bir husus da Arap kabileleri ile kurulan ilişkilerin niteliğidir. Zira kabile şefleri ile devletin kurduğu ilişkiler çok hassas bir denge üzerinde yürümekte ve kabile şeflerine doğrudan bağlı bulunmaktaydı. Bu itibarla kabile şeflerinin memnun edilmesi önem taşıyordu.

** Suriye ve çevresinde kullanılan 10 veya 20 İstanbul kilesi ağırlığında bir ağırlık ölçüsü birimi. Taşkın, (2008), s. 73.

⁵⁸ Barbir, (1980), s. 169.

⁵⁹ BOA, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, [TS.MA], ,nr, 324.

⁶⁰ BOA, TS.MA.d.,nr, 323. s. 13.

⁶¹ BOA, HAT,nr, 17.

⁶² BOA, D.B.Ş.M, nr, 5005.

⁶³ BOA, İ.DH, nr, 787 / 63945.

⁶⁴ BOA, D.B.Ş.M.,nr, 8241.

⁶⁵ BOA, HAT, nr, 50002.

Cerde Başbuğluğu

Nitekim 1242 / 1826-27 tarihli bir hatt-ı hümayun kaydına göre cerde başbuğunun yükünü taşımak ve su ihtiyacını gidermekle görevli olan Aneze aşiretine bağlı Beni Zahir kabilesi şeyhi başbuğa darılarak görevini yerine getirmeyeceğini ifade etmiş, divandan şeyhin ikna edilmesi yönünde emir çıkmıştı⁶⁶.

Tablo IV: Çeşitli Yıllarda Urban'a Ödenen Surre Miktarı

Yıl	Surre (kuruş)	Toplam Harcamalara Oran%
1677	26.066,5	% 25
1741/42	102.434	--
1742 / 43	79.305	% 27
1780	118.597	--
1796	118.597	% 38
1814	108.084,5	--
1859	738.000	--
1879	564.000	% 33

4- Cerdenin Finansmanı

Cerde masraflarının en büyük gelir kaynakları Şam, Sayda ve Trablusşam eyaletlerinde bulunuyordu⁶⁷. Özellikle Trablusşam eyalet valilerinin cerde başbuğu olması eyalet gelirlerini cerde hizmetinin ana kaynağı durumuna getirmişti⁶⁸. Bu eyaletlerin mukataa, cizye, gümrük, bedeliye, aşar, ocaklık⁶⁹ gelirleri ile eyalete bağlı mukataaların irsaliyesi önemliydi. Cerde başbuğlarına yapacakları masraflar için Trablusşam eyaleti mukataalarından irsaliye geliri

⁶⁶ BOA, HAT, nr, 27408, (1242/). Menderes Coşkun, "Osmanlı Hac Seyahatnamelerinde Osmanlı Hac Yolculuğu" *Osmanlı*, C.IV, Yeni Türkiye Yayınları, s. 510.

⁶⁷ BOA, D.B.Ş.M.,nr, 8241. Daha geniş bilgi için bkz. Barbir, (1980), s. 110-125.

⁶⁸ "Cerde başbuğluğu öteden beri Trablusşam valilerinin muhavvel uhdelerinde ola geldiğinden..." Bkz. BOA, C.DH, nr, 12634;Trablusşam Eyaletinden hac masraflarına karşılık olarak ayrılan mukataaların bir listesi için bkz. BOA, C.ML, nr. 2640.

⁶⁹ BOA, C.ML, nr. 2640.

olarak her sene 119.475 kuruş tahsis edilmekteydi⁷⁰. Ayrıca yukarıda belirtildiği üzere asker ve top masrafları için de aynı mukataadan her sene 33.000 kuruşluk bir ödemede bulunulurdu⁷¹.

Bunlara ek olarak gerektiğinde devlet hazinesinden ve şam eyalet hazinesinden de yardım yapılırdı. Mesela şam hazinesinden 1088 / 1677-78 tarihinde 110.000 kuruş,⁷²1242/1826-27 yılında devlet hazinesinden yapılan yardım 15.000 kuruştan 35.000 kuruşa çıkarılmıřtı⁷³.

Trablusşam eyaletindeki çeşitli siyasî, iktisadî ve sosyal problemler cerde hizmetinin aksamasına neden oluyordu⁷⁴. 18. yüzyılın başlarından itibaren yoğunlaşan bedevi saldırılarını önleme çabalarına paralel olarak hızla artan surre ödemeleri, sonraki yılların gelirlerini de tüketmiş olduğundan cerde ordusuna asker göndermekle yükümlü eyaletlerden yeterli asker gönderilemez olmuştu.

Trablusşam mukataasının yapısı gereği mukataa gelirinin büyük bölümünün şevval ayında toplanması ve yakın çevrede alternatif gelir kaynaklarının yeterince bulunamaması da cerde başbuğlarının görevlerini aksatmalarına neden oluyordu.

19. yüzyılda şam eyaletinin birçok köy ve kasabalarının bedevi kabileleri tarafından saldırıya maruz kalması yerleşik halkı yerinden etmiş, bölgedeki devlet otoritesini bozarak çeşitli isyanların ortaya çıkmasına neden olmuřtu⁷⁵. Bu durum cerde askerinin toplanamamasına ve hac kileri ambarlarının boş kalması sonucunu dođurmuřtu⁷⁶.

Bu ve buna benzer nedenler ile mali sıkıntı içine düşen cerde başbuğları 18. Yüzyılın ortalarından itibaren sıklıkla faizle borçlanmak zorunda kalmışlardı. Nitekim Trablus valisi vezir Abdurrahman Paşa 1758 de bu amaçla iç hazineden 150.000 kuruş borç almış,⁷⁷ şam eyaleti valisi Mustafa Efendi de 1774 tarihinde Sayda'dan 300.000 kuruş borçlanmıřtı⁷⁸. Bunun yanında 1186 / 1772-3 yılında Mısır'dan da 72.585,5 kuruş Trablusşam mukataası karşılık

⁷⁰ BOA, C.AS, nr. 32225.

⁷¹ BOA,İ.DH, nr. 12634.

⁷² BOA, Haremeyn Muhasebesi Evkafı [EV. HMH], nr, 314.

⁷³ BOA, C.DH, nr. 9694.

⁷⁴ BOA, C.AS, nr. 12253.

⁷⁵ BOA, C.DH, nr, 35868; BOA, HAT, nr, 24468.

⁷⁶ BOA, A.MKT. MVL, nr, 115 / 81; BOA, A.MKT., nr.60/69.

⁷⁷ BOA, C.AS, nr. 11697.

⁷⁸ BOA, Sadaret Mektubî Kalemi Meclis-i Vâlâ, [A.MKT.], nr. 60/69.

Cerde Başbuğluğu

gösterilerek borçlanılmış,⁷⁹ 1855 yılına ait bir irade kaydına göre ise 5.000 kise (2.500.000 kuruş) tutan hac masrafının 3.000 kisesi (1.500.000 kuruş) Şam tüccarlarından aylık % 15 faizle tedarik edilmiş,⁸⁰ 1856-7 senesinde de Halep eyaletinden 2.043 kise (1.021.500 kuruş) gönderilmişti⁸¹.

Trablusşam valisinin cerde masraflarını finanse etmek için başvurduğu bir başka yöntem de bölgede ticaret yapan Fransız tüccarlarının bu hizmete zorunlu katkı yapmalarını sağlama girişimidir. Vali teşebbüsü sonucunda söz konusu tüccarlar tarafından şikâyet edilmiş ve bu tür davranışlara girişmemesi için şiddetli uyarı almıştı⁸².

Trablusşam valileri cerde masraflarını bahane ederek görevlerini yerine getirmekte isteksiz davranmışlardır. Devlet bu tür hareketleri önlemek ve hizmetin sürekliliğini sağlamak için Trablusşam valilerinin cerde hizmetinden muaf tutulmalarını tazminata bağlamıştı⁸³.

Devletin cerde hizmetini finanse etmek için uygulamayı düşündüğü tedbirlerden biri de yol üzerindeki bedevileri vergilendirme teşebbüsüdür. Bu itibarla otlakiye vergisi adıyla bedevilerden deve alınarak bunların satışından elde edilecek gelir ile ödemelerin yapılması düşünülmüş fakat başarılı olunamamıştır⁸⁴.

Tablo V: 1194/95 (1780-81) Seneleri Cerde İçin Yapılan Masrafların Gelir Kaynakları⁸⁵

Mukataanın Adı	Kuruş
Hama Mukataası	66.891
Humus Mukataası	39.950
Maarra't-ün Nu'man Muk.	8.729,5
Hüsn'ül Ekrad Muk.	16.675,5
Trablusşam Mukataası	87.451
KasriyeMuataası	170

⁷⁹ BOA, C.As.,nr, 13275.

⁸⁰ BOA, İ.DH, nr, 23027; BOA, C.DH., nr, 5613.

⁸¹ BOA, İ.MVL,nr, 17101.

⁸² El Bediri, (1995), s. 8; BOA,C.DH, nr. 8508, 16 Cemaziyelevvel 1200 / 17 Mart 1786 tarihli Fransa elçisinin takriri.

⁸³ Söz konusu muafiyet karşılığında hazineye 75.000 kuruş ödenmesi gerekiyordu. BOA, C.DH, nr, 9694.

⁸⁴ BOA, İ.MVL, nr. 423/18548.

⁸⁵ BOA, HAT, nr, 17; Ayrıca bkz. Ali Karaca, Azmzade Mehmet Paşa (1762-1787), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Ens. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1986.

Der'a Mukataası	279,5
TOPLAM	220.146,5

Şam – Medine hac yolunun güvenliği meselesi Tanzimat'ın ilanından sonra da önemini korumuştur. Bu dönemde artan bedevi saldırıları, cerde görevini üstlenen Trablusşam valilerinin Şam'a gitmek mecburiyetinde olmaları, valilerin görevleri sırasında 4 – 5 ay eyalet dışında kalmaları nedeniyle vergileri zamanında tahsil edememeleri gibi sorunlar yeni tedbirlerin alınması zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır.

Bu amaçla önce “başıbozuk”⁸⁶ tabir edilen düzensiz birlikler kullanılmış, başarılı olmadığı görülünce bundan vazgeçilerek Şam'daki düzenli ordu bu görevi yürütmüştür. Aynı düzenleme içinde bedevi Araplarla ilişkileri iyi olan ve onlar hakkında bilgi sahibi bir kişi de mevkib-i hac (hac kafilesi) unvanıyla daimi olarak başbuğ tayin edilmiştir⁸⁷. Ayrıca söz konusu memurla birlikte birer kâtip ile cerrah da görevlendirilmiştir⁸⁸. Bu düzenlemelerle öncelikli olarak yol çevresindeki urbanın ziraata alıştırılması hedeflenmiştir.

Bu tedbirlerin de istenilen başarıyı gösteremediği, hatta eski usule göre daha fazla masraf ortaya çıkardığı Şam Valisi Mehmet Fuad'ın Sadarete yazdığı bir tahrirat kaydından anlaşılmaktadır⁸⁹.

Her ne kadar 1869'da Süveyş Kanalı'nın açılması ile hac yolculuğunun önemli kısmı deniz yoluna kaymış olsa da Şam – Medine karayolu da kullanılmaya devam etmiştir. Nitekim Suriye Valisi Mithat Paşa, 1879 da güvenlik ve tasarruf gerekçesiyle hac kafilesinin Şam –Beyrut – Cidde güzergâhını kullanmasını teklif etmişse de kabul edilmemiştir⁹⁰. 1908 yılında Hicaz demiryolunun açılması ile de karadan seyahat eden hacı adayları tren ile seyahat etmeye başlamışlar ve devletin yıkılışına kadar bu uygulama devam etmiştir.

⁸⁶ Başbozuk askeri; savaş zamanında orduya katılan gönüllü askerlere verilen addır. Asıl orduya karıştırılmazlar ayrı komutanlar idaresinde hizmet görürlerdi. Çoğunlukla eğitimsiz ve söz dinlemez olmalarından yakınılmış on dokuzuncu yüzyılın sonlarına kadar kaldırılmaya çalışılmıştır. Bkz. Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C.1, s. 164.

⁸⁷ BOA, İ.DH, nr. 73 / 3606; BOA, A.MKT.MVL, nr. 115/81.

⁸⁸ BOA, MKT. MVL, nr. 136/99; Atalar, (1999), s.193.

⁸⁹ BOA, A.MKT. UM, nr. 500/19.

⁹⁰ BOA, İ.DH, nr, 787 / 63945.

Sonuç

Osmanlı Devleti Hicaz bölgesini hâkimiyeti altına aldıktan sonra Müslümanlar zerindeki otoritesini meşru kılmak ve hac ibadetinin güvenli bir Şekilde yerine getirilmesini sağlamak için hac yolları ile hacı adaylarına yönelik hizmetlere büyük önem vermiştir. Bu itibarla hacıların seyahatleri esnasında güvenliklerini sağlamak için cerde adında özel bir süvari birliği oluşturmuştur. Özellikle Şam-Medine arasındaki büyük bölümü çöl olan ve sık sık çevredeki Arap kabilelerinin (urban) saldırısına uğrayan yol üzerinde güvenlik hizmetini temelde bu kuvvet ile sağlamaya çalışmıştır. Bu birliğin komutasını da genellikle Trablusşam Beylerbeyleri stlenmiştir. Birlik kuvvetlerini Gazze, Remle, Aclun, Sayda ve Trablusşam bölgelerinden temin etmiştir. Gerektiğinde evredeki Arap kabilelerinden de asker toplanmıştır. Devlet hacı adaylarına kabilelerin saldırısını önlemek için surre adı verilen ayn ve nakdî yardımlarda bulunmuştur. Hac mevsimi öncesinde Merkezi yönetim ile Arap kabilelerinin temsilcisi durumundaki Şam Şeyhi arasında etin pazarlıklar yapılmıştır. Cerde hizmetinin en önemli masraf kalemlerini ulaşım, gıda ve surre ödemeleri oluşturmuştur. Devlet bu hizmetlerin finansmanını Şam, Trablusşam, Sayda gibi evre eyaletlerdeki gelir kaynaklarından sağlanmaya çalışmış, fakat çoğu zaman bölgenin gelir kaynakları bu hizmetlerin finansmanına yeterli gelmediğinden bölge yöneticilerini askerî ve mal sıkıntılara sokmuştur. 19. Yüzyılın nc çeyreğinden itibaren Şam- Medine hac yolu önce Süveyş Kanalı'nın, daha sonra da Hicaz Demiryolunun devreye girmesi ile eski önemini kaybetmiştir.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları⁹¹

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Fonları

Bab-1 Defteri Baş Muhasebe

Cevdet Tasnifi

-Askeriye

- Belediye

-Dahiliye

- Maliye

- Saray

- Zabtiye

Hatt-1 Hümayun

İradeler

Mühimme Defterleri

Kamil Kepeci

Topkapı Sarayı Arşivi Defterleri

Diğer Kaynaklar

ARMAĞAN, Abdüllatif, Osmanlılar Zamanında Hac Yolu ve Menziller, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1990.

AKARSU, Fatih, 213 Numaralı Mühimme Defterinin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2006.

ATALAR, Münir, Osmanlı Devleti'nde Surre-i Hümayun ve Surre Alayları, DİB., Yayınları, Ankara 1999.

_____, “ Emir-i Hac ”, DİA, C.11, İstanbul, 1995, s.131.

BARBİR, Karl K., Ottoman Rule in Damascus (1708-1758), Princeton University Press, (1980).

COŞKUN, Menderes, “Osmanlı Hac Seyahatnamelerinde Osmanlı Hac Yolculuğu” *Osmanlı*, C.IV, Yeni Türkiye Yayınları.

ÇAKAR, Enver, “ XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Şam Eyaleti ”, *Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Dergisi*, C. 1, S. 2.

⁹¹ Belge numaraları metin içinde verilmiştir.

Cerde Başbuğluğu

FAROQHİ, Suraiya, Hacılar ve Sultanlar, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 1995.

HOURANİ, Albert, Arap Halkları Tarihi, İletişim Yayınları, İstanbul 1997.

KARACA, Ali, Azmzade Mehmet Paşa (1762-1787), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1986.

KILIÇ, Orhan, On sekizinci Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti'nin İdari Taksimatı: Eyalet ve Sancak Tevcihatı, Elazığ 1997.

KOÇ, Yahya, 149 Numaralı Mühimme Defteri (1155-1156/1742-1743), İ.Ü.Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2011.

LEEUWEN, Richard Von, Bir Osmanlı Şehri Şam, Küre Yayınları, İstanbul 2012.

MA'OZ, Moshe, Ottoman Reform In Syria And Palestine (1840-1861), Oxford, 1968.

Osmanlı Belgelerinde Surre Alayları, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yayınları, Ankara 2010.

ÖZAYDIN, Abdülkadir, “ Aneze ”, DİA, C. 3, İstanbul, 1991, s. 195-196.

PAKALIN, M. Ziya, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, M.E.B. Yayınları.

RAFEQ, Abdul-Karım, “Farklı Bir Güç Dengesi: 18 ve 19. Yüzyılda Avrupa ve Ortadoğu”, *Ortadoğu Tarihi*, Haz. Youssef M.Choueiri, İnkılâp Yayınları, İstanbul 2011.

ŞEYH Ahmet el Bediri el Hallak, Berber Bediri'nin Günlüğü (1741-1762), Çev. Hasan Yüksel, Akçağ Yayınları, Ankara 1995.

TAŞKIN, Ünal, “ Osmanlı Devrinde Ortadoğu'da Kullanılan Ağırlık ve Hacim Ölçüsü Birimleri”, *Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Dergisi*, C. V, S. 2, Elazığ 2008.

YILMAZ, Aytekin, Osmanlı Dönemi Edirne – Mekke Hac Yolu (1600 – 1800), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2001.

Şam Valisi ve Hac Emiri Süleyman Paşa'nın 1814-5 yılı için Şam Eyaleti Defterdarlığına bağlı gelir kaynakları ile bunlara yapılan harcamalar ve hac için yapılan masraflara ait muhasebe defteri.

Şeref efzâ-ı sudûr olan emr-i şifâhî mantûkunca Şam valisi ve mirü'l-haccı sâbık müteveffâ Süleyman Paşa'nın 1230 senesinde Şam'da ve evliye-i sâire de vâki mukâtaât ve kurahâlardan emvâl-i mîrîye ve rûsûmât-ı sâire ve âidât-ı muayyene ve gayrı muayyene misüllü bilcümle hâsılatı ve kilâr-ı haccı şerifin levâzımât ve edevât ve mühimmât-ı sâiresi ve maiyetinde olan sınıf-ı askerinin ve dâire halkının ulûfe ve in'âmât ve haber'ün- nâs tabir olunur harcırah ve levâzımât-ı sâireleri ve tarîk-i hacc-ı şerif için istishâb olunan ecnâs-ı zehâirin miktar ve fiyatı ve mubayaa ve istikrâ olunan ecnâs-ı düvvâb ve mevâsıtı ve sâir hayvânâtın baha ve ücretleri tashih ve tahkîk olduğu vech üze bil cümle keteb ve tahrir olunmakla bu surette irâd ve masarifatinin bermûceb mikdârâtı defterinin sûretidir.

Der beyân-ı emvâl-ı mukâtaât ve iltizâmât ve sâire

___ an mal ve iltizâm-ı livâ-ı Bal'bek sene 1230

125.000 kuruş (İş bu mukâtaâ Darphâne-i Âmireye merbût olduğundan hâsılat-ı mezkûreden bedel-i iltizamı fûrunihade olunması iktiza eder.)

___ an mâl ve iltizam mukâtaâ-i Bikâülaziz

73.375,5 kuruş

___ an mâl ve iltizam-ı mukâtaâ - i Hasbaya

45.000 kuruş

___ an mal ve iltizam mukâtaâ-i Raşıya

17.500 kuruş

___ an mal ve iltizam mukâtaâ-i Hisnülekrâd

65.000 kuruş

___ an mal ve iltizam livâ-i Aclun

105.000 kuruş (iş bu mukâtaât Darphâne-i Âmireye merbût olduğundan hâsılat-ı mezkûreden bedel-i iltizamı fûrunihade olunması iktiza eder.)

___ an mal ve iltizam mukâtaât-ı Maarretünnuman

58.600 kuruş (iş bu mukâtaânın mal-ı mîrîsi Kilâr-ı Hacc-ı Şerife mürettebdir.)

⁹² BOA, D.B.Ş.M. nr.8241.(25 Mayıs1816).

Cerde Başbuğluğu

- ___ an mal ve iltizam mukâtaât-ı Hama ve tevâbihâ
389.508,5 kuruş 10 para. (iş bu mukâtaânın mal-ı mîrîsi Kılâr-ı
Hacc-ı Şerife mürettebdir.)
- ___ an mal ve iltizam mukâtaât-ı Humus
235.648 kuruş (bu dahî.)
- ___ an mal-ı cizye Kudüs-ü Şerif
32.000 kuruş
- ___ an mal-ı bedeliye-i tîn ve ma'bûk mürettebât-ı Hacc-ı Şerif ez nevâhi-i
Şam ber mu'tad
182.192,5 kuruş 6 para
- ___ an mal-ı bedeliye-i ücret-i şutûrân berâyı deve ez nevâhi-i Şam ber
mu'tad
77.862,5 kuruş 16 para
- ___ an mal-ı tevziât-ı kurahâ-i Şam ber mu'tad
200.000 tevzi' - i evvel
150.000 tevzi' - i sani
350.000 kuruş
- ___ an mal-ı tevziât-ı aşâir-i Kuneytira ber mu'tad
54.727,5 kuruş
- ___ an mal-ı tevziât kuraha-i Havran ber mu'tad
210.000 kuruş
- ___ an mal-ı tevziât kuraha-i Cidur ber mu'tad
11.750 kuruş
- ___ an mal-ı tevziât dürziyân-ı Havran ber mu'tad
27.502,5 kuruş
- ___ an mal ve ubudiye ve baha-i semen Arabünnaim ber mu'tad
21.487,5 kuruş 10 para
- ___ an mal-ı haftân-ı Şam-ı Şerif ve tevâbihâ ber mu'tad
119.075 kuruş
- ___ an mal ve faiz mukâtaâ-i Hakbiş nevâhi-i Şam-ı Şerif
100.000 kuruş (bedel-i iltizam hâsılat-ı mezkûreye dâhildir.)
- ___ an mal ve faiz mukâtaâ-i çekirdek-i zeytûn nevâhi-i Şam-ı Şerif
45.000 kuruş (iş bu mukâtaâ Darphâne-i Âmire'ye merbût
olduğundan hâsılat-ı mezkûreden bedel-i iltizamı fûrunihade olmak iktizâ eder.)
45.000 kuruş
- ___ an faiz-i tabbâh ve i'mâl-i sabun der nefsi-i Şam-ı Şerif

- 100.000 kuruş
__ an faiz-i mukataa-i Hakbiş Humus?
200.000 kuruş
__ an mal ve iltizam karye-i Kasam? der Şam-ı Şerif
6.404 kuruş 12 para
__ ber müceb-i sebab-i tahrir-i ahkâm an Sayda ve Trablusşam
63.586 kuruş
__ an hâsılat-ı gümrük-ı harîr Şam-ı Şerif
102.659 kuruş 3 para (bedeli iltizamı hâsılatı mezkûreye
dâhildir.)
__ an hasılât-ı gümrük-ı duhân Şam-ı Şerif
228.796 kuruş 17 para (bu dahi)
__ an canibi Abdülkerim Ağa mütesellim-i Kudüs-ü Şerif
21.702,5 kuruş

__ an hâsılat bazı iltizâmât
16.025 kuruş
__ an bahâ-i bazı eşya-ı zâide-i Kilâr-ı Haccı Şerif
2.390,5 kuruş
__ an bahâ-i şütürân-ı daire-i Kilâr-ı Haccı Şerif
30.990 kuruş 10 para
__ an bahâ-i gılâl ez anbar-ı Şam ve Hama ve Maarretünnuman ve
Müzeyrib
141.038 kuruş 4 para
__ an hâsılat-ı gümrük-ı kahve-i Şam-ı Şerif
16.000 kuruş (emanet verildiğinden bedel-i iltizamının
miktarı na ma'lumdur.)
__ an mal-ı livâ-i Laccun
16.965 kuruş
__ an mal-ı livâ-i Nablus
126.090 kuruş (mal-ı mîrî)
4.100 kuruş (tekâdüm baha)
130.190 kuruş
__ an mal-ı livâ-i Kudüs-ü Şerif
24.215,5 kuruş
__ Kudumiye vali-i Şam an milel-i nasarâ-i Kudüs-ü Şerif ber- mu'tad

Cerde Başbuğluğu

23.800 kuruş
___ Bahâ-i çuka an milel-i nasarâ Kudüs-ü Şerif ber mu'tad
4.480 kuruş
___ Berâyı zevâd Kudüs-ü Şerif an milel-i nasarâ ale't-tahmin
30.000 kuruş
___ An bedeliye-i şutûrân Halilürrrahman ber- mu'tad
337,5 kuruş
___ An bedeliye-i şutûrân nevâhi-i Kudüs-ü Şerif ber-mu'tad
2.850 kuruş
___ An bahâ-i zahire nevâhi-i Kudüs-ü Şerif
307 kuruş
___ An ubudiyet-i mukâtaât ve livâ-i Kudüs-ü Şerif ve Nablus ve Laccun ber-mu'tad
690.000 kuruş
___ An hâsılat-ı hüccâc-ı acem der sahra-ı Müzeyrib ber-vechi tahmin
150.000 kuruş
___ An hâsılat-ı bâd-ı hevâ ve tayyârât ve mevâd-ı sâire (bâd-ı hevâ hâsılatı iş bu miktara balığ olmuş olsa da rub'-ı zulm-ı sarıh ile olduğundan haber-i i'zâmî ba'd-ez fürûnhade bakî kalanı iktizâ eder.)
2.009.769 kuruş 2 para
<u>509.769 kuruş 2 para</u> (zulm-ı sarıh ile alınan)
1.500.000 kuruş
Yekün-ı Kuruş
5.939.367,5 18 para
<u>Kîse-i Rûmî 11.878,5 117.5 kuruş 18 para</u>

Mir-ül Hacların dâiresi halkına hacc-ı şerife azimetlerinde virilügelen harcırahları

Kethüdaya	Hazinedara	Kapucular	Kethüdasına	Selam Ağasına	Kapucular Bölükbaşısına
25.000	12.500	2.500	3.000	1.000	
Katar Ağasına	Sakallu Ağasına	Arabî Tercümanına	Hekimbaşıya	Berberbaşuya	
1.500	1.000	1.000	1.000	600	
Hazine Kâtibi Efendiye	Hazine Kâtibi Yamaklarına (nefer 2)			Silahdâr Ağaya	
2.000	4.000			5.000	
İç Çukadâr Ağaya	Mühürdâr Efendiye	Haftan Ağasına	Miftah Ağasına	Câmeşüy Ağasına	
3.000	2.500	3.000	3.000	3.000	

Faruk Doğan

İhram Ağasına 1.300	Hazine Baş Yamağına 1.500	Enderun Gediklülerine (nefer 17) 34.000	Enderun Ağalarına (nefer 71) 42.600
Defa Enderun Ağalarına (nefer 67) 34.000	Çukadârâna (nefer 20) 7.000	Baş Çukadâra 1.500	İkinci Çukadâra 750

Ber-mu'tad verilü gelen sahhâre bahaları (kuruş)

- Enderun koğuşu (24 adet)	2.932,5
- Bîrûn koğuşu (4 adet)	510
- Bîrûn-u sagîr (2 adet)	80
- Ağavâta inâmât	<u>2.118</u>
	9.641,5

Tabl-u alem mehterbaşısına (nefer 28) 4.000	Cerrahbaşya 150	Arpa Eminine 550	Mirahûr Ağaya 2.500
		300 (katibine)	
Kılar Emîni ve katibi maa etibbâileri 5.000	Enderun mehterlerine (nefer 9) (fi 85 kuruş) 1530		
	585 (mehterbaşı)		
	127,5 (sahhâre bahası)		
	<u>400 (def'a mehter nefer 2)</u>		
	2.642,5		

Alay çavuşlarına (nefer 4, fi 250) 1000 750 (başçavuş)	Kavaslarına (nefer 9 fi 200) 285 (kavasbaşı)	Vekilharca 1.800	Aşçıbaşı maa neferatı 2000 50 (kasabbaşı) <u>500 (masrafı katibi)</u>	(nefer 5 fi 250) 1250 <u>300 (hazine açsısı)</u>
	<u>127,5 (sahhare baha)</u>		2.550	
	1.877,5		Etmekçibaşı	
		(Nefer 4, fi 87,5) 350		
		Cem'an Yekün 230.445,5 kuruş		

Karakollukçu tabir olunan dâire tavâifine verilen

Çadır Akkambaşısına (maa tavaif) 1775	Yük Akkambaşısına (maa tavaif) 2802,5	Mahfel-i şerif sancaktarına 312,5	
Hacc-ı şerif deliline 450	Mahfel-i şerif tablabâzına 84,5 krş.	Mahfel-i hüccâca Meşalecibaşı (maa neferat) 286 2200	
Sakabaşıya (maaneferat) 2650	Hazinecilere (nefer 8) 429	Tahteravancıbaşı ve neferâtı 1411,5	Hazinelere 485
Arpa kilercilerine 460	(<i>Mecridlere?</i> Nefer 11) 405	Nalbantbaşı ve neferâtı (nefer 8) 535,5	Kundakçılara (nefer 3) 300

Cerde Başbuğluğu

		<u>150 Baş</u> 450 krş.
Neccarlara (nefer 4) 500 krş.	Sarbâzân (nefer 35) (ser nefer 4) (başı 1) 2333 krş. 5 p. <u>1250</u> 3683 krş. 5 p.	
Sarrâcân (nefer 11) 1100 300 Sarracbaşı 100 Ahur kethüdası <u>100 Sahnare bahası</u> 1600 krş.	Börekciyân (nefer 15) 1500 <u>100 Sahnare bahası</u> 1.600	Sâiyân (nefer 20) 690 185 krş.(Başı) 351 krş. 10 p. (În'âmât) <u>100 krş.</u> (Bargir bahası re's 2) 1326 krş. 10 p. Kilâr-ı sagîr hademelerine 510 krş. <u>90 krş. (in'am)</u> 600 krş.
Ağavât ve Çukadârların sâilerine (nefer 24) 960 krş.		
Hazine mahfacılarına (nefer 14) 560 krş <u>40 (in'am)</u> 600 krş.		Araba akkâmlarına 1400 krş.
Kundak ve top akkâmlarına 1400 krş.	İç Kilâr akkâmına 65 krş. <u>80 krş.</u> (bahâ-i sahhâre) 145 krş.	
Yüzbaşı akkâmına ve Sakabaşıya ve bahâ-i sahhâre için 500 krş.		Döşeme kiralari (adet 10) 2000 krş. <u>50</u> (tahteravancıbaşıya in'am) 2050 krş.
	Cem'an Yekün 31.101 krş. 3 p. Cem'an Yekün 261.546,5 krş. 3 p.	

Tâife-i Askeriyenin Ulûfeleri

Sınıf-ı delilân (bayrak adet 175) 175.000 2.000 (in'âm-ı delilbaşı) 500 (in'âm-ı gediklü? ağası) <u>250</u> (in'âm-ı baş delil) 177.750	Sınıf-ı seferli (bayrak adet 150) 150.000 1.000 (in'âm-ı seferli başı) 500 (in'âm-ı etmekci?) <u>250</u> (in'âm-ı ustabaşı) 151.750
Sınıf-ı havâri? (bayrak adet 150) 150.000 1500 (in'âm-ı havâri başı nefer 3)	Sınıf-ı sekbânân (nefer 100) 13.000 <u>3.000</u> (in'âm-ı binbaşı)

Faruk Doğan

750	(in'âm-ı etmekçi nefer 3)	16.000
<u>450</u>	(in'âm-ı odabaşı nefer 3)	
152.700		
Sınıf-ı Tüfenkciyân (atlı olan nefer 150 ; katırlı olan nefer 250 =400)		
24.500		
7500	(in'âm-ı tüfenkcibaşı)	
1.000	(in'âm-ı odabaşı nefer 3)	
1.200	(in'âm-ı bayrakdâr nefer 8)	
<u>150</u>	(in'âm-ı çavuş nefer 1)	
34.350		
Sınıf-ı arab (urub) afil? (nefer 100)		
12.500		
1.250	(in'âm-ı sergerde)	
<u>10.000</u>	(ücret-i şudurân re's 50)	
23.750		
Taife-i Topcuyân (nefer 39)		
5.070		
1150	(usta nefer 5)	
230	(odabaşı nefer 1)	
230	(bayrakdâr nefer 1)	
1000	(topcubaşı nefer 1)	
<u>100 krş.</u>	(meşaleci nefer 1)	
7780 krş.		
Tâife-i humbaracıyân (nefer 8)		
1040		
200	(dülger ustası nefer 1)	
<u>760</u>	(humbaracıbaşı nefer 1)	
2000		
Tâife-i zenberekciyân (nefer 115)		
4605		
300	(usta nefer 2)	
<u>1500</u>	(zenberekcibaşı nefer 1)	
6405		

Cem'an Yekün

572.485

Cerde Başbuğluğu

Tarîk-i hacc-ı şerif için istikrâ olunan şüturânın mikdar ve ücretleri ve ber mu'tad karzan virilügelen

Sahte şeyhi Receb el Urûn ? ve Selim el Duân ?ve Abbas el Zübeyr' den istikrâ olunan şüturân re's 3250

Bihisâb-ı kuruş

568.750

162.500 karzan verilen

731.250

Havran kurrâlarından istikrâ olunan şüturân re's 1000

Bihisâb-ı kuruş 150.000

Cidûr kurrâlarından istikrâ olunan şüturân re's 500

Bihisab-ı kuruş 75.000

Şeyh Talla' el Guneyme'den istikra olunan şüturân re's 1250

Bihisab-ı kuruş 218.750

62.500 karzan verilen

281.250

Şeyh İsmail Caberdiri'den istikrâ olunan şüturân re's 400

Kuruş

70.000

20.000 karzan verilen

90.000

Mihnâ şeyhi Nasır'dan istikrâ olunan şüturân re's 1000

85.000 krş.

Şeyh Dürzî el Semir'den istikrâ olunan şüturân re's 500

42.500 krş.

Şeyh Salih El Semir'den istikrâ olunan şüturân re's 500

42.500 krş.

Zenberek tahmili için istikrâ olunan şüturân re's 70

15.750 krş.

Mühimmât-ı killa' için istikrâ olunan şüturân re's 17

3825 krş.

Dâire için istikrâ olunan şüturân

Re's	kuruş	beheri
------	-------	--------

25	5625	225
----	------	-----

440	22.000	50
-----	--------	----

180	9.000	50
-----	-------	----

150	7.500	50
-----	-------	----

75	3.750	50
<u>50</u>	<u>2.500</u>	<u>50</u>
920	50.375	9408

Beher sene livâ-i Gazze'den kilâr-ı haccı şerîfe müretteb şairin ber mu'tad verilenbahası

İcmâl aded

1700

4250 krş.

Şair-i mezkûrun Gazze'den Maan'a kadar şütürân kirası re's 1700
8500 krş.

Şair-i mezkûr için cümle meşâyihe verilen inâmât ber mu'tad

2000 in'âmât

2396 haremeyn valisi

4396 krş.

Cem'an Yekün

1.339.596 min hays-ül mecmu' ücret-i şütürân

245.000 min hays-ül mecmu' karzan verilen

1.584.596 krş.

Esnâyı tarîk-i hacda vâki urban meşâyihine ilbâs için alınan ecnâs-ı ferde ve hal' mütenevvianın miktarı

Elvan ve ecnâs-ı çuka (dirhem 6.400) Sade Halep kutnisi (top 150)
50.000 krş. 2.925 krş.

Vasat Halep kutnisi (top 150) Ednâ çiçekli (top 36)
3112,5 krş. 999 krş 10 p.

Diğer ednâ çiçekli (top 55) Sade kumaş (top 25)
797,5 krş. 350 krş.

Ecnâs-ı ferde ve elbise-i sâire Derzibaşı hesabı
36.546 krş. 4800 krş.

Kazzâzbaşı hesabı Kuyumcubaşı hesabı
282,5 krş. 4771 krş. 10 p.

Sarrâcbaşısı hesabı
3500 krş.

Cerde Başbuğluğu

Cem'an Yekün

108.084,5 krş. 10 p.

Tarîk-i hacc-ı şerîf için mubayaa olunan ecnâs-ı zehâirin miktar ve fiyatı

Rûgan-ı sâde (kıyye 25.000) Erz-i mısırî (erdeb 300)
50.000 krş. 45.000 krş.
Peksimed (kantar 1.000) Şaîr (gırara 2.852) (Beher gırara 80
kıyye itibardır)
56.843 krş. 142.600 krş.
Tarîk-i hac için matbaha mubayaa olunan esâr-ı sâire
10.183 krş.
Beher sene ber mu'tad livâ-i Nablus'tan müretteb kırbanın bahası (adet
2.000)
7200 krş.
Beher sene ber mu'tad livâ-i mezkûrdan müretteb çuvalın bahası (adet
1.200)
7200 krş.
Beher sene ber mu'tad Havran kurrâlarından müretteb şaîr (gırara 1.300)
3250 krş.
Nefs-i Şam esnafından bâ fiyat-ı mîrîye müretteb çuval (adet 500)
1500 krş.
Nefs-i Şam esnafından müretteb bâ fiyat-ı mîrîye keçe (adet 300)
900 krş.
Kilâr-ı hacc-ı şerîfin iktizâ eden mühimmat ve edevat ve levazımat-ı
sâirenin tamir ve termimi ve noksanının tekmili için olan mesârifât
168.877 krş. 16 p.

Cem'an Yekün

493.553 krş. 16 p.

Kilâr-ı hacc-ı şerîfe müretteb bilâ bedel ecnâs-ı zehâirin miktarı

Şam-ı şerîf de olan züemâdan müretteb şaîr (gırara 1.200)
Havran kurrâlarından müretteb olan bulgur (kıyye 56.000)

Şam vâlâlarının kendü dâiresi lüzumu için mubayaa olunan hayvânât

Şütürân devesi (re's 95) Esterân devesi (re's 124)
45.955 krş. (bâ fiyat-ı mütenevvia) 31.938 krş. (bâ fiyat-ı mütenevvia)

Faruk Doğan

Cem'an Yekün

77.893 krş.

Bâ evâmir-i aliye kilâr-ı hacc-ı şerîfe müretteb emvâl-i mukâtaâtan verilen

Ber mu'tad surre-i hümâyûn ümenâsına Def'a şüturân bahası için
surre-i hümâyûn ümenâsına

9032,5 krş.

900 krş

Şüturân bahası için sakabaşı ağalara

Müjdecibaşılara

900 krş.

500 krş.

Yerlüyân-ı Şam Ocağına

28.903,5 krş.

Cem'an Yekün

40.236 krş.

Şam valileri beher sene mu'tad üzre devre çıktıklarında meşâyih-i urbâniye ilbâs ettikleri hil'at bahası ve in'âmât-ı sâire ve esnayı rahda olan kâffe-i mesârifâtın bervech-i sabık miktarı:

240.000 krş.

Müzeyrib sahrasında ber mu'tad virilügelen surre-i urbân ve in'âmât-ı sâire ve esnayı tarîk-i hacc-ı şerîfde olan kâffe-i mesârifât ve beyn-ül Haremeyn verilen surre-i urbân ve Haremeyn-üş şerîfeyn ahâlilerinin mu'tad üzre virilügelen surreleri ve Dersaadet'e hediye şartı için mubâyaa olunan emtiâ-ı hindiye bahâları ve avdet-i hacda tekrar istikrâ olunan şüturânın ücretleri ve bil cümle mesârifât-ı sâire için Şam valilerinin hazinesinde mevcut bulunması iktizâ eden mebâliğin ber vech-i sâbık alettahmin miktarı:

400.000 krş

245.000 krş. (cümle meşâyih üzerlerinde karzan olan mebalığ)

645.000 krş.

(avdet-i hacda istikrâ olunan şüturânın ücretlerine mahsub oluna geldiği için iş bu nukûd-u mevcûdeye zam olunmak iktizâ ider)

Cem'an Yekün

3.778.394,5 krş. 9 p.

7556,5 Kîse-i Rûmî 144,5 krş. 9 p.

Cerde Başbuğluğu

Bâlâda zıkr ve beyân olunduğu vech üzre müteveffâyı müşarünileyhin iki yüz otuz senesinde vuku' bulan cümle vâridât ve âidâtı ve tarık-i hacc-ı şerif için beher sene mu'tad üzre olan levâzımât ve kâffe-i mesârifâtı tetkik ve tahkik olunarak zâhire ihraç ve yekân yekân zabt ve terkim olunmkla iş bu mahalle şerh verildi. fî 27 C 1231.